

DZWONEK (107) *sb m*

dzwonek (87), **zwonek** (20); dzwonek *RejJóz, SeklKat, RejWiz* (14), *RejZwierz* (4), *WyprKr, BibRadz* (2), *OrzRozm, BielKron* (16), *SienLek* (4), *RejAp* (2), *Rej* (4), *HistLan* (2), *RejZwierz* (9), *SkarŻyw* (5), *LatHar, SarnStat, CiekPotr, KlonWor* (4); zwonek *BierEz, Murm, BartBydg, KrowObr* (7), *RejFig* (2), *Mącz* (3), *OrzQuin*; dzwonek: zwonek *RejKup* (5 : 2), *RejPosRozpr* (4 : 1), *Calep* (5 : 1).

-o- (7) *Mącz* (3), *SienLek* (3), *SarnStat*, -ó- (1) *OrzQuin*; e *jasne*.

sg *N* dzwonek (22). ◇ *G* dzwonka (15). ◇ *A* dzwonek (19). ◇ *I* dzwonki(e)m (9). ◇ *pl N* dzwonki (11). ◇ *G* dzwonk(o)w (3). ◇ *A* dzwonki (12). ◇ *I* dzwonki (11), dzwonkam (5); -i *RejWiz* (2), *BibRadz, BielKron, RejPos* (2), *RejZwierz*; -ami *HistLan* (2), *Calep*; -i : -ami *KrowObr* (3 : 1), *RejZwierz* (1 : 1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

Dem od „dzwon” (107) :

1. *Przyrzqd metalowy, najczęściej w kształcie małego dzwonu, używany do sygnalizowania; tintinnabulum (parvum) Murm, BartBydg, Mącz, Calep, Cn; campanula Murm, Mącz, Cn; nola Murm, BartBydg; campanu(lu)m aes Mącz, Cn; parva campana Murm; aeramentum sonorurn manuale, tintinaculum Cn (96) : Murm 128; BartBydg 98; ZWonek miał pan kiedy ieść tedy weń zwonili RejFig Ccv, Ccv; brał od nich [mieszkańców Kurtany] Perły rozmáithe/ białe y czerwone zá fłkło/ zá dzwonki/ zá igły BielKron 443v, 418v, 441, 443, 445v, 451v (11); Mącz 32d, 456b; SienLek 159v; [Roman] ktory ná wyfoką opokę niemogąc do niego [do św. Benedykta] włazić: przez dzwonek o fobie pod gorą dawał znać SkarŻyw 249; Tintinabulum, Instrumentum aeneum, quo populus lavandi hora ad balneas convocari solebat. – Dzwonek. Calep 1070a; nigdy nie brząknie dzwonek, aż go musi Kto pociągnąć. CiekPotr 76.*

Zwoty: »brzmieć jako dzwonek« [szyk 1 : 1] (2): I zali [mowa pana Podskarbiego] iáko dzwonek w Rádzie Krolewłkiey dziś niebrzmi? OrzRozm Q3v; RejZwierz 215v.

»głośno brzmieć jako dzwonek w worze« (1): (marg) FálŹz nigdy fie nie zátái. (–) [...] Który zówždy głośno brzmi iáko dzwonek w worze/ Skacząc iáko głodny kot po puŹtey komorze. RejWiz 2v.

»w dzwonek dzwonić« (1): A gdy fie ktore kroleŹstwo burzyło przeciw CeŹárzowi/ w onym kroleŹtwie ná wieży on przełożony w dzwonek dzwonił oŹtrzegáiąc CeŹárzá BielKron 418v.

»dzwonka ruszyć« = narazić się komu [szyk 11 : 1] (12): RejRozpr E4; Iże był każdy zwas w on czas barzo dzwonka ruŹzył Zdradzyć Boga zdradzyć oycy brata rodzonego RejJóz P2v; RejKup d3v, Q; Bo ŹłyŹę iż s tym Pánem źle tám dzwonka ruŹzyć. RejWiz 86v, 2, 9v, 57v; Niechcę o tym Źzérzýy mowić/ bym zwonká nie ruŹzył OrzQuin Zv; A iákoź my co fobie mamy dobrze tuŹzyć/ Kiedy ták wyfokiego dzwonká Źmiemy ruŹzyć. RejZwierz 250v, 36y, 245.

»[czym] zatrząsać jako jakim próżnym dzwonkiem« = obchodzić się z czym niedbale, poniewierać (1): A drudzy teź áby iedno wyŹtáwowáli Źłowá á rozumki Źwoie. Ták tym klenotem Źwięty[m] [= Rzeczápospolitá] záttrząŹáiá/ iáko iákim próżnym dzwonkiem. RejZwierz 188v.

Wyrażenie: »jako próżny dzwonek głuchy« (1): Fortuná iáko próżny dzwonek głucha/ Kthora rozumu á cnoty nie Źłucha. RejZwierz 214.

W przeni (1) :

Wyrażenie: »drobne dzwonki« = *małe ambicje, przyziemne sprawy, prywata* (1): DZwońże miły Zygmuncie/ [...] Aby [*ludzie*] sie pobudzáli/ y ku Páńlkyey chwale/ Y w Rzeczypospolitey ząwždy trwáli ftale. [...] Bo fnadź ty drobne dzwonki/ wízy nam miefzáią/ A od przyftoynych rzeczy/ bárzo vnałzáią. *RejZwierz* 105v.

a. *Jako sprzęt używany w katolickich nabożeństwach, ceremoniach i różnych czynnościach służby kościelnej* (32) : Aby fzie każdy dołwiadczył [...] Nie z dwonkiem [!]/ nie obrałkami. Lecz prawem ferczem skrułsonem *RejKup* m6v, t6v; iedny [*baranki mszarskie*] w flupy tkaćie y chowaćie/ á z drugimi z zwonki po rynku biegaćie. *KrowObr* 183v, 197v; *WyprKr* 54; po mfy połtháwią przed Ołtarzem ftoł kthory przykryią fuknem/ ná fthole będzie kielich y dzwonek frebrny *BielKron* 234v; *RejPos* 315, 350v; *RejZwierc* 186v; Nośi pułzkę żelázná/ dzwonek mośiądzowy: Prośi rzkomo ná fzpital y na kościoł nowy. *KlonWor* 46, 48 [2 r.], 49.

Zwroty: »(w) zwonki brzękać« [*szyk 3 : 1*] (4): Izali [*Krystus*] kiedy kázał fwoim zwolennikom w zwonki brzękać/ iákoby iákim Máłfkarownikom *KrowObr* 120, 119v, 120 [2 r.].

»w(e) dzwonek (za)dzwonić« (2): Skoro dicentes v flifzifz/ Tedy wedzwonek zadzwonifz. *SeklKat* A3v; *KrowObr* 119.

a. *Towarzyszący ceremonii ekskomuniki kościelnej* (13) :

Zwroty: »dzwonek tłuc« (4): To cie będzie przez rok ftráfłł Dzwonek tłukł á fwieczki gáłł *RejRozpr* C2.

»we dzwonek zadzwonić, dzwonić dzwonki« (2 : 1): *RejKup* 12v; ále gdy we dzwonek zádzwonią á fwieczkę zázáłzá/ iuz s takim ani ieść ani pić/ ani sie potkáć/ áni go pozdrowić. *RejAp* 116; *RejPos* 23.

Szereg: »dzwonek i świeczka« (1): *Wey*/ [*diabeł*] dzwonek/ y fwieczky niełzie *RejKup* h4.

Przen: *Ekskomunika, klątwa* (8) : Zły zwonek á gorłfa kłoda Zobu ftron niedobrá zgodá *RejRozpr* D4.

Szeregi: »(ani) klątwa, (ani) dzwonek« [*szyk 3 : 1*] (4): *RejKup* 12v; *RejWiz* 58v; *RejPos* 119v; to iuz heretyk/ to iuz tego mieczem/ ogniem/ klątwa/ dzwonkiem/ y każdym kłtałtem przeláadowáć, *RejZwierc* 192.

»świeczka, dzwonek« (2): Pan sie fwieczki/ dzwonká strzeże *RejRozpr* D3v; *RejAp* 17.

»klątwa a dzwonek i świeczka« (1): wedle prawdy inákbyś nie zeznał/ Byś sie klątwy á dzwonká y fwieczki nie lękał. *RejWiz* 38v.

b. *Jako sprzęt przywiązywany zwierzętom; crepitaculum aes Cn* (13) : Aleć by nam [*myszom*] to wdziáć/ Ná fzyię mu [*kotu*] zwonek vwiązác: Izby chodząc ząwždy zwońł *BierEz* Ov; A ná flfygi [*konia*] wifl dzwonek Wtyle czyrwony ogonek *RejRozpr* I2v; Pśi Brytáńlcy zá nimi ze dzwonki biegią *RejWiz* 64; Sokoł twárdo zwiázány dzwonki y pęcćcami/ Teraz iuz wolno buia *RejWiz* 126, 55 [2 r.]; *RejZwierz* 77; ftáne fie iz wlythek rząd kthory ieft ná koniech (*marg*) Niektorzy czytáią naczołki ábo dzwonki [*tintinnabula equi*] (–) będzie poświęconym Pánu *BibRadz Zach* 14/20; Wołu także drugi raz/ v kthorego był dzwonek vwiązány/ złodziey mu vkradł *SkarŻyw* 527, 527.

W porównaniu (1): Bo sie tá [*obludność*] nie zátái/ iáko fzydło w worze/ A iáko Kot ze dzwonkiem/ fłkacząc po komorze. *RejZwierz* 53v.

Fraza : »dzwonek dzwonił« (1): lecz on dzwonek [odjęty wołu] tak dzwonił/ aż nakoniec niemogąc dzwonięcia onego zbyć/ złodzieystwo swoje łasiądom oznaymił. *SkarŻyw* 527.

Przen: *Godności szlacheckie, oznaki szlchetnego pochodzenia* (1) : Widził y ptaki w gniazdzyech iż sie rodzą rozno/ Iedny zacnie chowaią/ drugye pufzczą prożno. [...] A iż sie będyesz bawił niepotrzebną tłufzczą/ Takżec dzwonki odiawłzy do lálá cie pufzczą. *RejWiz* 100.

c. *Jako element stroju u ludzi* (11) : *RejWiz* 39v; *BibRadz Eccli* 45/10[11]; *BielKron* 34 [2 r.]; Y dał wśzyć kápturek błazeński z dzwónkami *HistLan* D4, Fv; *RejZwierc* 228; *SkarŻyw* 491; aby y Aaronowey Biłkupiey száty dzwónkow z pomágránaty pomieszáných brzęk słyszány był (*marg*) *Exo*: 28. (-) *LatHar* 254.

Zwrot: »dzwonki brzękać; dzwonki brząkają« (1; 1): Bo ty dzwonki v wśzu [*czapki błazenskiej*] głośno Więc brząkaią *RejWiz* 41v; A w tyle [*infuły*] dwa ogony/ co dzwonki brząkaią. *RejZwierc* 104.

2. *Starożytny instrument muzyczny, należący do grupy idiofonów, wydający dźwięk przez potrząsanie instrumentu lub uderzanie wewnątrz; cymbały; cymbalum* *Mącz*; *crepitaculum, crotalum* *Calep* (5) : *Cymbalum, Cymbał*/ *Zwonki brzmiące* *Mącz* 76b; *Crepitaculum, Sistrum, aereum instrumentum, quo manibus percussum reddit sonum.* – *Dzwonek* *Calep* 269a; *Crotalum* – *Dzwonek, cymbał.* [...] *Crepitaculum ex ligno, aere ita concinnatum, [...] ut efficere sonum queat, si quis manu verset. Calep* 272b, 283a.

Zwrot: »w dzwonki dzwonić« (1): aby płaczu [*Jowisza*] nie słychać było/ w bębny były y w dzwonki dzwoniły *BielKron* 20v.

3. bot. Roślina (5) :

a. *Hypericum perforatum* L. (*Rost*); *dziurawiec* *zwyčajny; hypericon* *SienLek, Calep; androsaemum, chamaepitys, corion, hypericum, perforata a. perfoliata* S. *Ioannis herba, telifera herba* *Cn [w pl]* (4) : Ktemu też dobry trunek/ wárzyć w piwie/ albo w winie dzwonki/ kopytnik/ piotrufzkę/ fiołki [...] pławy miefęczone wzrułfa. *SienLek* 109v, 220v, Xv; *Hypericon* – S. *Ianna ziele, zwoneczki, zwonki* *Calep* 494b.

b. *Euphorbia* L. (*Rost*); *wilczomlecz; [Tithymalus, Latine lactuca marina et herba iactaria, vel ut alii volunt, Wolffsmilch po niemiecku/ Wilcze mleko ziele. Mącz 456v] [w pl]* (1) : *Tithymalus* – *Gallic. Herbe à laict, laicteron* German. *Wolffsmilch* – *Dzwonki.* [...] *Herba est lacteum emittenssuccum* *Calep* 1070b.

4. praw. Prawo bicia w dzwon na alarm (1) :

Szereg: »dzwonek albo prawo gwałtu« (1): Co byli Krákwianié dzwonek álbo práwo gwałtu wtráćili, iákow *Kronikách* nápisano, to go tu záś wedle téy *Constituciiéy* poniékąd rekuperowáli. *SarnStat* 961.

Synonimy: **1.** *tyntynabuł*; **3. a.** »świętego Jana ziele«; **b.** »wilcze mleko«.

Cf **ZWONECZEK**